

Miroslav Volf

»VSE SPOŠTUJTE!«
KRŠČANSTVO IN KULTURA
UNIVERZALNEGA SPOŠTOVANJA

1. Nekaj osebnih razkritij

Odraščal sem v razmerah protiverske nestrpnosti. Šlo je za blago obliko nestrpnosti v primerjavi z vsem, kar je v XX. stoletju prizadelo mnoge (še posebej verske skupnosti) in kar se še vedno dogaja na mnogih koncih sveta. Iz lastne izkušnje pa vem, kako je živeti v stanovanjih z mikrofoni v stenah, prejemati že odprto pošto in se pogovarjati prek prisluškovanih telefonskih linij. Uslužbenci državne varnosti so me cele mesece zasliševali in mi grozili.¹ Velikokrat sem tudi slišal zgodbo o grozovitih preizkušnjah, skozi katere je šel moj oče. Povsem nedolžnega človeka so v nekaj mesecih peklà koncentracijskega taborišča izstradali skoraj do smrti, saj so oblasti vnaprej predpostavile, da je kriv, ne da bi se vsaj malo potrudile, da raziščejo njegov primer, še več: niso ga niti vprašali po imenu!

Na ravni svojih zgodnjih, formativnih izkušenj zato nestrpnost asociiram z ateizmom. Toda prav tako na osnovi lastne izkušnje ugotavljam, da se v primerjavi z ateizmom teizem ni izkazal nič bolj strpen. Moj ded je bil baptistični pastor, oče pa binkoštni. Oba sta se strinjala, da je skupnostima, ki sta jima služila, bilo pod komunistično oblastjo lažje kakor pod politično in kulturno dominacijo katoličanov in pravoslavcev. Moje hrepenenje po odprtem obzorju spoštovanja je torej vzniknilo iz utesnjenosti v tako verski kakor sekularistični nestrpnosti. Vera, ki so mi jo izročili starši – vera, ki se mi je v

1 Za avtobiografski prikaz glej Miroslav Volf, *The End of Memory*. (Grand Rapids: Eerdmans, 2006).

najstniških letih zazdela preveliko breme, da bi ga mogel nositi – vendarle ni podlegla pritiskom in se odrekla lastni resnici, morala pa se je boriti proti nevarnosti okužbe: okužbe z nestrpnostjo tistih, ki so se identificirali bodisi z rdečo zvezdo bodisi s križem.

Toda ali je križ simbol nestrpne religije, prav tako kakor je rdeča zvezda postala simbol nestrpnega družbeno-političnega projekta?

2. In nagrado za nestrpnost prejme ...

Kaj, ko bi kdo podeljeval nagrado za najbolj nestrpno vero? Kate-
ra bi zmagala? Žirijo bi lahko sestavljali tako še živeči kot že pre-
minuli religijski kritiki. Večina takšnih kritikov bi vsem verstvom pri-
znala, da lahko kandidirajo za nagrado, saj so vsa primerki slepe vere
in so kot takšna iracionalna ter zaradi tega nestrpna. Pa vendar bi
judovstvo, krščanstvo in islam – torej abrahamska verstva, ki poudar-
jajo neomejeno oblast enega in edinega Boga in vztrajajo na univer-
zalnosti ene same resnice² – bržkone šteli za favorite, saj naravnost
utelešajo tisto, čemur včasih pravijo »imperializem univerzalnega«.³
Tako bi za zmagovalca morda lahko razglasili krščanstvo, ker se pod
pretvezo splošne dobrohotnosti vsem brezobzirno vsiljuje. Ali pa bi
perverzna nagrada pripadla islamu, ki ga mnogi izmed sodobnih
kritikov vidijo kot moža s prevezanimi očmi in handžarjem v roki.⁴

Ker verni ljudje niso imuni pred željo po diskreditiranju svojih
tekmecev, se takšnim kritikom pogosto pridružijo. Slišal sem kristja-
ne, ki nenehno poudarjajo, da je islam, za razliko od krščanstva kot
religije ljubezni, sam religija nasilja, v jedru katere nekakšno kruto in
iracionalno boštvo terja brezpogojno podrejanje. Slišal pa sem tudi
muslimane, ki se nikoli ne utrudijo vračati takšne komplimente. Tako

- 2 Glej prikaz sovisnosti med monoteizmom, ekskluzivističnostjo in nestrpnostjo v Jan Assmann, *Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1997); *Die Mosaische Unterscheidung, Oder der Preis des Monotheismus* (München: Carl Hanser, 2003).
- 3 Izraz je Bourdieujev, npr. Pierre Bourdieu, *Firing Back: Against the Tyranny of the Market 2* (London: Verso, 2003), 86; *Pascalian Meditations* (Stanford: Stanford University Press, 2000), 71.
- 4 Eden izmed dvanajstih notoričnih danskih stripov tako prikazuje Mohameda.

sem na lastna ušesa celo z državniške ravni, od nekdanjega predsednika Malezije Mahathirja Mohamada slišal, da je glede na genocid nad starodavnimi Kanaanci, ki ga je zaukazal Bog, pač očitno, da sta tako judovstvo kot krščanstvo nasilnejša od islama.

Če imajo kritiki (in drug drugemu nasprotujoči si zagovorniki) prav glede nestrpnosti abrahamskih verstev, se nam na obzorju zbirajo oblaki, ki napovedujejo silovito nevihto. Prvič: v čedalje bolj povezanem in sovisnem svetu si mnoga verstva delijo prostor celo v posameznih državah. Drugič: krščanstvo in islam sta v tem hipu verstvi z najhitrejšo rastjo in največjim številom vernikov. Skupaj obsegata več kot polovico trenutno živečega človeštva. In to sta prav tisti verstvi, ki v očeh kritikov tekmujeta za prvo mesto v nestrpnosti. Tretjič: ker verni ljudje (z muslimani vred) večinoma privzemajo demokratične ideale, se bodo še naprej zavzemali za udejanjanje svoje vizije dobrega življenja v javnem prostoru. Tako bodo – če imajo kritiki prav – rastoče in asertivne religije, vpete v medsebojno prepletenost, povzročile, da življenje milijonov ljudi postane neznosno.

Toda: *ali imajo* kritiki prav? V določenem oziru vsekakor imajo: Privrženci vseh treh abrahamskih verstev, še posebej pa kristjani in muslimani, so bili pogosto nestrpni, celo srhljivo kruti. Zgodovina njihove nestrpnosti je dolga in je ob robovih svojega pohoda za seboj pustila na kupe diskreditiranih in razseljenih ljudi ter nešteta uničena življenja. Morda koga preseneča, toda mnogi verniki se na tej točki s kritiki strinjajo (čeprav bi sami bržkone pristavili, da ima njihova vera še bolj imponantno zgodovino širokosrčnosti ter prizadevanja za socialno pravičnost). Tako kritiki kot pristaši se torej na tej točki strinjajo: v praksi so abrahamske religije pogosto bile nestrpne.⁵ Razhajajo pa se predvsem glede vprašanja, ali je nestrpnost bistvena značilnost teh verstev ali pa je, nasprotno, njihova huda deformacija.

Če to ugotovitev apliciramo na krščanstvo, se pravi na vero, ki ji tudi sam pripadam, in o kateri tukaj pišem, bi lahko zgornje nesoglasje preoblikovali v vprašanje, kaj pomeni biti *dosleden kristjan*, tj.

5 S »prakso« tukaj ne merim le na nestrpnost v smislu nasilnih dejanj, ki so jih zagrešili kristjani, temveč tudi na sam način, kako so formulirali svoja krščanska prepričanja, torej na nestrpnost v »besedi in dejanju«.

kristjan, ki živi po duhu in črki osnovnih krščanskih prepričanj. Če navedemo dva nasprotujoča si primera: Ali je dosleden kristjan križar, ki ob vzkliku »Kristus je Gospod« neverniku odseka glavo?⁶ Ali pa je dosleden kristjan trapist, ki ne ozirajoč se na to, da mu nasilni ekstremisti grozijo s smrtjo, služi revnim muslimanom?⁷ Ali križar zaradi sle po ekonomski, politični in kulturni dominaciji zlorablja svojo vero ali pa le brezkompromisno ravna v skladu s svojimi avtentično krščanskimi prepričanji? Ali trapist brzda svojo napadalno vero z generično humanostjo ali pa dosledno prakticira krščansko vero? V splošni obliki se torej vprašanje glasi: ali nestrpni kristjani pačijo svojo lastno vero ali pa je krščanstvo samo po sebi nestrpna religija? Kritiki zastopajo to drugo možnost in poudarjajo, da so sleherna nagnjenja krščanstva v smeri kakršne koli strpnosti pravzaprav sekularnega izvora in v nasprotju s samim krščanskim verovanjem.

Gre za resno vprašanje in s tem nimam v mislih zgolj posledic za samopodobo in ugled judov, kristjanov in muslimanov (najs ti ljudje, če imajo kritiki prav, živijo v religijski različici Severne Koreje⁸). Glede na globaliziranost sveta in tendenco vnovične krepitve religij je svetovni mir in veliki meri odvisen od verske strpnosti. Verstva ne izginjajo: če je nestrpnost del njihove DNK, so versko motivirani oz. versko legitimizirani spopadi neizogibni. Če ni *imanentno verskih motivacij za strpnost*, lahko v okoliščinah medsebojne prepletenosti in sovisnosti današnjega sveta od dinamičnih, agresivnih religij pričakujemo le hladno zaničevanje, gorečo nestrpnost in brutalno nasilje.

Ali torej imanentno verski razlogi za strpnost obstajajo? V pričujočem članku bom dokazoval, da avtentično krščanska drža terja ne le strpnost, temveč tudi *pristno spoštovanje* vseh ljudi. Koncept spoštovanja vseh pa je smiseln le, če razlikujemo med spoštovanjem, ki so ga osebe deležne zavoljo svojih zaslug ali statusa (kot, denimo, pri

6 Primer navajam po George Lindbeck, *The Nature of Doctrine* (Louisville, KY: Westminster John Knox, 1984), 64.

7 Za zgodbo sedmih trapistov, ki so jih leta 1996 obglavili v Alžiriji, glej film *Of Gods and Men*.

8 Tako Christopher Hitchens v razpravi s Tonyjem Blairom glede vprašanja, ali je vera pozitivna sila ali ne: (»Is Religion a Force for Good in the World?«, *The Munk Debates*, 26. 11. 2010, video je bil 1. 7. 2014. dostopen preko: www.c-spanvideo.org/program/Blairan).

»spoštujem jo, ker je poštena«), in spoštovanje, ki gre ljudem zgolj zavoljo njihove človeškosti (kot npr. pri »vsi ljudje morajo drug drugu gega spoštovati v vsej svoji različnosti«⁹). Več o tem bistvenem razločku pozneje.

3. Strpnost – poglavitno znamenje resnične cerkve

Specifično krščanski argument v prid strpnosti sploh ni nov. Pionir političnega liberalizma John Locke v bržkone najvplivnejšem tekstu o strpnosti, ki je bil kdaj spisan, v *Pismu o toleranci* (1689), že v prvem stavku zatrdi, da je toleranca »ključno merilo prave cerkve«.¹⁰ Argument, s katerim podpira svojo trditev, je utemeljen na dveh ključnih krščanskih prepričanjih.

a) Strpnost in svoboda

Prvo prepričanje zadeva osrednji pomen svobode pri prihajanju k veri. K sami veri sodi, da se nikogar ne da prisiliti, da veruje. Sprejeti (ali zavrniti) krščansko vero pomeni v temelju prevrednotiti vse svoje odnose. Če smo prisiljeni verovati, bomo z neiskreno vero sramotili Boga¹¹ in delali silo svoji lastni vesti.¹² »Resnična in odredujoča vera je v notranji prepričanosti, brez katere nič ne more ugajati Bogu«, pravi Locke.¹³ Takšna vera pa lahko raste le v svobodi.

Kritik bi lahko posumil, da to »notranje prepričanje« Locke v krščanstvo bržkone vpeljuje od zunaj, namreč iz lastnega modernega

9 »United Nations Millenium Declaration«, št. 6 (dne 1. 7. 2014. dostopno preko www2.ohchr.org/english/law/millenium.htm).

10 John Locke, *A Letter Concerning Toleration, v Two Treatises of Government and a Letter Concerning Toleration* (ur. Ian Shapiro; New Haven: Yale University Press, 2003), 215.

11 »Kar ne izhaja iz takšne zaupnosti vere, ni namreč niti samo po sebi dobro, niti ni sprejemljivo za Boga. Če bi torej ljudem naložili kaj takšnega, kar nasprotuje njihovemu prepričanju, bi jim pravzaprav zaukazali, naj razžalijo Boga. Slednje pa se zdi naravnost absurdno glede na to, da je namen celotne religije ugajati Bogu, in da je za doseg tega namena nujna svoboda vere« (Locke, *A Letter*, 233).

12 »Nobena pot, po kateri bi hodil proti svoji vesti, me ne bo nikoli privedla k prebivališčem blaženih« (Locke, *A Letter*, 233).

13 Locke, *A Letter*, 219.

občutenja. Kritik bi lahko ugovarjal, da Locke izhaja iz predpostavke izoliranega posameznika, ki pred Bogom stoji sam in upošteva le glas lastne vesti. Nato bi sklenil: Takšna oseba je produkt individualistične dobe ter za njo specifičnega razumevanja osebnosti in medčloveških odnosov. Ta doba pa je nastopila šele s sekularizacijskimi procesi. Navsezadnje, argument o svobodi pri prihodu k veri izhaja iz peresa filozofa, ki velja za pionirja zahodnega »posesivnega individualizma«.¹⁴

Toda razlogov za sumničavost ni. Kulturni novum in Lockov lastni individualizem nas ne smeta preslepiti: kristjani so od vsega začetka poudarjali potrebo po svobodnem prejemanju vere. Tako apostol Pavel pravi, da »verujemo s srcem«, se pravi ne zgolj z zunanjo privolitvijo (bodisi vplivom splošnega vzdušja bodisi eksplicitnim ukazom), temveč s samim jedrom svojega bitja (Rim 10,10). Podobno je krščanski apologet Laktancij okoli leta 300 po Kr. (med Dioklecijanovimi preganjanji) poudarjal, da ni »ničesar, kar bi bilo bolj stvar svobodne volje kakor vera; [...] če ji zavest častilca ni naklonjena, vera v hipu izgine, preneha obstajati«.¹⁵ Stoletje prej je Tertulijan izrazil isti pomislek: »Krivično je svobodne siliti proti njihovi volji«, da bi se udeleževali verskih obredov, kajti bogovi »si ne morejo želeti daritev tistih, ki niso voljni« darovalci.¹⁶ Vera je po svojem bistvu svoboden in osebni dej. Vsiljena vera sploh ni vera. Glede tega so enakega mnenja tako zgodnji kakor sodobni kristjani.¹⁷

14 Glej C. B. Macpherson, *The political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke* (Oxford: Clarendon, 1962).

15 Lactantius, *Divine Institutes* V, 20. Navajam po Bowlin, »Tolerance Among the Fathers«, *Journal of the Society of Christian Ethics* 26/1 (2006): 27.

16 Tertullian: *Ad Scapulum* II. Navajam po Bowlin, »Tolerance Among the Fathers«, 18. O tem, kako Avguštin s svojo interpretacijo besed »prisili ljudi, naj vstopijo« (Lk 14,23; glej »Concerning the Correction of the Donatists« v *St. Augustine: Letters* 156–210 [prev. Roland Teske; Hyde Park, NY: New City, 2004], 185), in celotna tradicija, ki mu je sledila, zaobidejo takšno razumevanje vere, na omejenem prostoru pričujočega članka ne moremo razpravljati (glej pa Bowlin, »Tolerance Among the Fathers«, 28–31).

17 To je bil eden glavnih argumentov papeža Benedikta XVI. v njegovem razvpitem regensburškem nagovoru glede islama in nasilja. Pri tem namreč navaja bizantinskega cesarja, ki je zatrjeval, da se »vera rodi v duši, ne v telesu. Kdor želi ljudi pripeljati k veri mora biti sposoben temeljito razmišljati in dobro govoriti, brez

b) *Strpnost in ljubezen*

Drugi razlog, zakaj naj bi strpnost bila eno glavnih znamenj resnične cerkve, je za Locka osrednje mesto, ki ga ima *ljubezen pri udejanjanju krščanske vere*. Slavne so Pavlove besede, da ne glede na to, koliko vem o načelih svoje vere, in ne glede na vse moje občudovanja vredne etične rezultate, »nisem nič«, če nimam ljubezni (1 Kor 13,2). V implicitni navezavi na apostola Pavla opozarja Locke, da tudi če se kdo povsem upravičeno sklicuje na svojo pravovernost, na svojo nраво krepost ali liturgično neoporečnost, »pa mu primanjkuje ljubezni, krotkosti in dobrohotnosti do človeštva nasploh, tudi do teh, ki niso kristjani – tak zagotovo sam še ni zares kristjan«. ¹⁸ Nestrpnost ni združljiva s pristno ljubeznijo, ker je nepredstavljivo, da bi »zadajanje muk in vsakovrstnih krutosti« lahko veljalo za izraz ljubezni. ¹⁹ To pa je stališče, ki so mu od Avguščina naprej nasprotovali zagovorniki ²⁰ »ostre ljubezni«. ²¹ Za Locka torej nestrpnost ni združljiva s pristno vero in pomeni resen defekt.

Oba Lockova krščanska argumenta v prid strpnosti – kako prideš k veri in kako kot človek vere živiš – sta prepričljiva. ²² Prvi je specifičen in zadeva versko toleranco, drugi je splošen in kot tak temelj tudi za vse druge oblike strpnosti. Dosleden kristjan je strpen kristjan, dokazuje Locke.

nasilja in groženj« (glej »Faith, Reason and the University – Memories and Reflections.« *The Holy See* [12. September 2006], dne 1. 7. 2014 dostopno prek: http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2006/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20060912_university-regensburg_en.html; za razpravo vključno z odzivom muslimanov glej Miroslav Volf, *Allah: A Christian Response* [San Francisco: HarperOne, 2011], 19–39).

18 Locke, *A Letter*, 215.

19 Locke, *A Letter*, 216.

20 Glej npr. opis srednjeveških likov v Jonathan Riley-Smith, »Crusading as an Act of Love«, v *Medieval Religion: New Approaches*, (ur. Constance H. Berman; New York: Routledge, 2005), 49–67.

21 »Ljubezen, združena z ostrino, je boljša kakor hinavščina, združena s popustljivostjo«, pravi Avguštin v Pismu Vincenciju (97. pismo), pri čemer je lažna alternativa, na kateri temelji, precej očitna. (op. prev.)

22 Za temeljit prikaz celotnega nabora Lockovih argumentov v prid strpnosti glej: Susan Mendus, *Tolerance and the Limits of Liberalism* (Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International, 1989), 22–43.

Ta Lockova argumenta lahko še okrepimo. Tako bi lahko poudarili, da vse predstave, ki jih ima kristjan o samem sebi, o odnosu z drugimi in o dobrem, temeljijo na prepričanju, da je Bog sebe-samega-darujoča-se ljubezen in nikakor ne kak gospodovalen samodržec (kot sem to storil v *Free of Charge*).²³ Lahko bi prikazali, da bi kristjani morali svoje soljudi ljubiti in spoštovati njihovo osebno in skupnostno integriteto prav v okoliščinah, ki so obremenjene s potencialom za nestrpnost – ko so soočeni z »drugimi«, ki so drugačni in katerih ravnanj ne odobravajo ali so celo utrpeli nasilje od njihove roke (kot sem storil v *Exclusion and Embrace*).²⁴ Lahko bi pokazali, da tisti »bližnji«, ki bi jih kristjani morali ljubiti in spoštovati, vključujejo njihove glavne religijske »tekmece«, namreč muslimane (kot sem to storil v *Allah: A Christian Response*).²⁵ Lahko bi tudi dokazovali, da se mora javni angažma kristjanov ravnati po »zlatem pravilu«, ki nas zavezuje, da drugim priznamo enake pravice, kakršne zahtevamo zase (kot sem argumentiral v *A Public Faith*).²⁶ Vsi ti argumenti so pomembni za specifično versko utemeljitev strpnosti in spoštovanja.

Toda v pričujoči razpravi bom ubral drug pristop. Osredotočil se bom na biblične temelje za spoštovanje, pravzaprav na eno samo zapoved. Najdemo jo v *Prvem Petrovem pismu*, ki bolj izčrpno in eksplicitno kot vsi drugi novozavezni teksti govori o tem, kako naj bi kristjani živeli v razmerah s tenzijami nabitega družbenega pluralizma. Zapoved je kratka in jasna: »Vse spoštujte!« (1 Pt 2,17).²⁷ Za kristjane, ki imajo *Sveto pismo* za Božjo besedo, spoštovanje vseh ni le predlog ali pameten nasvet, temveč verska dolžnost. Kaj točno sodi k tej dolžnosti?

23 Miroslav Volf, *Free of Charge: Giving and Forgiving in a Culture Stripped of Grace* (Grand Rapids: Zondervan, 2006).

24 Miroslav Volf, *Exclusion and Embrace: Theological Exploration of Identity, Otherness, and Reconciliation* (Nashville: Abingdon, 1996).

25 *Allah: A Christian Response* (San Francisco: HarperOne, 2011).

26 Miroslav Volf, *A Public Faith: How Followers of Christ Should Serve the Common Good* (Grand Rapids: Brazos, 2011).

27 Ko bom v nadaljevanju ekspliciral in apliciral to zapoved, je ne bom mogel postavljati v kontekst svetopisemskih odlomkov, v katerih je videti, da Jezus in kristjani počnejo ravno nasprotje od tega, za kar se zdi, da ta zapoved terja, npr. ko Jezus »Judom«, ki so ga skušali ubiti, reče: »vaš oče je hudič« (Jn 8,44). Glede tega glej Miroslav Volf, *Captive to the Word of God: Engaging the Scriptures for Contemporary Theological Reflection* (Grand Rapids: Eerdmans, 2010), 105–110.

4. Spoštovanje

Najprej si oglejmo, kaj pomeni »spoštovati«, nato se bomo posvetili presenetljivemu oziroma radikalnemu delu te zapovedi, ki kristjanom nalaga, da spoštujejo vsakogar. Izraza »izkazovati čast« in »spoštovati« bom uporabljal kot sinonima.²⁸

a) Spoštujte, in pika.

Ko filozofi razpravljajo o toleranci, včasih omenjajo »okoliščine toleriranja«. Slednje povzemajo pogoje, pod katerimi smo poklicani k toleriranju. Trije takšni pogoji so ključni: 1. različnost, 2. nestrinitanje, 3. nesorazmerje moči.²⁹ *Prvo Petrovo pismo* naslavlja krščanske skupnosti, ki živijo v razmerah, v katerih so izpolnjeni vsi trije navedeni pogoji. Kot prvo, te skupnosti so ubrale pot občutno drugačnega načina življenja glede na kulturo, ki jih je obkrožala, in celo glede na kulturo svojih lastnih prednikov. Imeli so se za izvoljeni rod in svet narod (2,9). Drugič, obrekovali so jih kot hudodelce (2,12), medtem ko so sami verjeli, da njihovi sodržavljeni živijo prazna življenja (1,18). In končno: bili so nemočna manjšina, mreža neznatnih skupnosti, razseljenih po rimskem imperiju (1,1–2). Kot drugačni, nepriljubljeni in nepomembni, so bili žrtev zasramovanj in »mehkega« preganjanja (1,6; 3,9). To pa so natanko tiste okoliščine, ki zahtevajo toleranco.

Toliko bolj presenetljivo je, da *Prvo Petrovo pismo* ne vsebuje nikakršne zahteve po toleriranju kristjanov, celo v obliki prošnje Bogu ne. Poznejši krščanski pisci, začenši s Tertulijanom (rojen 160 po Kr.), bodo formulirali takšne zahteve. Še pred Tertulijanom so teologi argumentirali v prid tolerance, ne da bi slednjo tudi terjali. Tako je Justin (100–165 po Kr.) v svoji *Apologiji* opozoril, da so »pripadniki različnih religij pri presoji drug drugega vsi brezbožni, saj se predme-

28 Volfova pojasnitev glede sinonimnosti »izkazovanja časti« [*honoring*] in »spoštovanja« [*respect*] je v prevodu redundantna, saj sodobne slovenske izdaje Svetega pisma grški glagol τιμάω na tem mestu (1 Pt 2,17) tako ali tako že prevajajo s spoštovati. Pri Dalmatinu pa se je stavek še glasil Všem zhaft ilkashite (op. prev.).

29 Za razpravo o »okoliščinah toleriranja« glej: Mendus, *Toleration*, 8–9.

ti njihovega čaščenja razlikujejo«. ³⁰ Če Rim takšne religije tolerira, bi moral tolerirati tudi kristjane, namesto, da se jih »pobija kot grešnike« čepprav niso nikomur »storili krivice«. ³¹ Justin torej argumentira, da verska različnost ni razlog za nestrpnost.

Justinova in Tertulijanova stališča so prav tisto, kar bi lahko tudi pričakovali: šibki marginalci pridigajo močnim in vladajočim o toleranci. Toda *Prvo Petrovo pismo* je drugačno. Sploh ne naslavlja močnih in vladajočih, ki kristjane zatirajo. Od nekrstjanov ne terja ničesar, zato pa ogromno terja od samih krščanskih skupnosti. Namesto da bi od nekrščanskih *preganjalcev* zahtevalo strpnost do kristjanov, *preganjanim* kristjanom zapoveduje, naj spoštujejo nekrstjane.

Če se osredotočamo na *režim nestrpnosti*, v katerem so kristjani trpeli krivice, se takšna zapoved ne zdi ravno smiselna, lahko celo zadiši po ponotranjenem zatiranju in hlapčevstvu. Videti je prav »ču-daško« naslovljena, namreč na žrtve nestrpnosti, namesto da bi merila na družbene okoliščine, ki spodbujajo nestrpnost, in na posamezne preganjalce. Toda če pozornost usmerimo na *mentaliteto nestrpnosti*, ³² ta zapoved – da naj spoštujejo vsakogar – postane še kako smiselna; celo v veliko globljem smislu smiselna, kot bi bil lahko tisti, ki bi ga premogla sicer povsem legitimna zahteva po tem, da bi bili kristjani deležni toleriranja. Kajti nestrpnost, ki jo utrpimo, poraja nestrpnost, ki jo zakrivimo: okuži namreč duha zatiranih, kot se lahko prepričamo iz lastne izkušnje in kot potrjujejo tudi izsledki socialne psihologije.

Zapoved, da spoštuj vsakogar, te ustavi pred tem, da bi tudi sam zakrivil nestrpnost, kakršno si prisiljen prenašati. Še več: vtisne ti v zavest, da spoštovanje ni stvar izmenjave po načelih ekvivalentnosti in recipročnosti: spoštoval te bom, če boš tudi ti mene spoštoval, in spoštoval te bom v meri, v kakršni boš ti mene spoštoval. Nasprotno,

30 Justin, *Apologija*, I, 24. Dostopno preko: <http://www.earlychristianwritings.com/text/justinmartyr-firstapology.html> (15. 7. 2014).

31 Justin, *Apologija*, I, 24.

32 Za razlikovanje med »režimi nestrpnosti« [*regimes of intolerance*] in »mentaliteto nestrpnosti« [*mindset of intolerance*] glej Michael Walzer, *On Toleration* (New Haven: Yale University Press, 1997), 8–13.

spoštovati človeka je etično stališče, brezpogojni imperativ:³³ Spoštoval te bom, najsi me spoštuješ ali ne. Zapoved se namreč ne glasi »Spoštujte, če ste deležni spoštovanja« ali »Spoštujete, če želite, da bi tudi vas spoštovali«. Glasi se »Spoštujte, pika«. Seveda lahko upam, da bodo tudi drugi ravnali enako in bo spoštovanje vzajemno. Toda slednje ni ne razlog ne pogoj mojega spoštovanja.

Kot etično stališče in zapoved edinega Boga vseh ljudi ima ta zahteva po spoštovanju vseh univerzalno veljavo. Ni nekaj, kar bi veljalo zgolj za kristjane. Velja za vse ljudi: *vs*i bi morali vse spoštovati. Zapoved, izrečena šibkim, preganjanim kristjanom, je torej impliciten standard – etični standard – in zavezuje tudi njihove zatiralce. Tudi ti bi morali vse spoštovati, vključno s kristjani. *Prvo Petrovo pismo* je tako zasejalo seme, iz katerega je pozneje pognala eksplicitna zahteva po toleranci. Obenem je odgovorilo na prevladujoče nagnjenje žrtev nestrpnosti (nagnjenje, ki so mu podlegli tudi sami kristjani, potem ko je krščanstvo postalo uradna religija cesarstva): Šibki postavljajo zahteve močnim, ko pa se sami dokopljejo do pozicije moči, hitro pozabijo nanje.³⁴ »Vse spoštujte« velja za vse, za politično nevplivne nič manj kakor za vladajoče, morda celo še posebej za nevplivne, ko postanejo vladajoči.

b) Spoštujte, ne pa tolerirajte!

Zapoved veleva spoštovanje oziroma izkazovanje časti, ne zgolj toleriranja. Pravim »*z*golj toleriranja«, čeprav se zavedam, da bi mnogim že toleranca zagotavljala življenje namesto smrti ali vsaj varen prostor, kjer si lahko to, kar si, ne da bi ti pretila izključitev in zatiranje. Takšne izključitve in zatiranja sem bil deležen, ko sem kot sin pastora odraščal v državi, ki so jo upravljali komunisti, zavezani

- 33 Sokrat je bil znan po tem, da je zagovarjal univerzalno veljavo moralnih zapovedi: Četudi kdo »trpi krivico, ne sme krivice vračati, kot misli množica«, saj je »krivično ravnanje za tistega, ki tako ravna, vendar na vsak način nekaj slabega« (Platon, *Kriton* 49,b).
- 34 Locke je takole komentiral dejstvo, da sta preganjanje in toleranca pogosto funkciji relativne moči: »Kjer nimajo moči, da bi nadaljevali s preganjanjem in zagospodarili, si želijo pravičnih okoliščin in pridigajo toleranco« (Locke, *A Letter*, 217).

ateizmu kot nečemu ključnemu za družbeni blagor. »Ti, prekla! Ven iz razreda, in nikoli več se ne prikaži s to rečjo okoli vratu!« Tako se je name zadrla moja učiteljica biologije. Kot izključujoča ateistka ni prenesla razkazovanja verskih simbolov v razredu. Hvaležen bi bil že zgolj za toleriranje: resignirano sprejetje dejstva, da ima tudi učenec, ki je do te mere zblojen, da celo javno izraža svojo pripadnost neki religiji, pravico do pouka biologije v javni šoli. Pričakovati spoštovanje bi bilo že nerealno.

Toleranca je včasih morda največ, na kar lahko upamo, in vendar se je vselej drži nekakšen »zgolj«. »Nekoga tolerirati je izraz moči,« pravi Michael Walzer v *On Toleration* in pristavi: »biti deležen tolerance pa je izraz šibkosti.«³⁵ Poleg tega gre toleranca pogosto z roko v roki z afektivno, navidezno etično izključitvijo. Tako se zdaj, po zrušitvi komunističnega režima, lahko mirno zavežem k toleriranju marksističnih profesorjev starega kova, ki so do mene in moje vere bili nestrpni, hkrati pa projiciram skrajn prezir in gnus vsakič, ko jih srečam ali o njih govorim.

Takšna dinamika pa nikakor ni značilna za »spoštovanje«, vsaj ne za spoštovanje v pomenu, kot ga ima ta beseda v *Prvem Petrovem pismu*. Tu je namreč jasno, da zaničevanje ni opcija. Spoštujem lahko tako svoje nadrejene («cesarja» [2,17] znotraj monarhične politične ureditve v času nastanka *Prvega Petrovega pisma*) kakor sebi podrejene («ženo» [3,7] v tedanji patriarhalni kulturi) in sebi enake (tj. večino ljudi, ki so zajeti v besedici »vse« [2,17]). Oziroma, kot to izraža sledeč komentar: »Nikogar od tistih, ki so zunaj [...] se ne sme ne zaničevati, ker bi bili neverni, ne sovražiti, ker bi bili preganjalci, niti ne prezirati, ker bi bili nižjega razreda ali položaja, pač pa je vse treba spoštovati.«³⁶

Toda kaj vsebuje spoštovanje človeka – slehernega človeka? *Prvo Petrovo pismo* nam tega ne pove. Tekst le implicira, da gre osebam spoštovanje zavoljo njihovega družbenega položaja (cesar, žena), oči-

35 Walzer, *On Toleration*, 52. Navaja trditev Stephana Carterja: »jezik tolerance je jezik moči« (The Culture of Disbelief [New York: basic Books, 1993], 96).

36 I. Howard Marshall, *1 Peter* (Downers Grove: IVP, 1991), 85. Glej tudi Leonard Goppelt, *A Commentary on 1 Peter* (trans. John E. Alsup; Grand Rapids: Eerdmans, 2007), 76.

tno pa tudi zavoljo njihove človeškosti, saj gre spoštovanje vsem ljudem. Toda zavoljo česa gre vsem? Ne bomo se ušтели, če predpostavimo, da spoštovati osebe zavoljo njihove človeškosti (v nasprotju s spoštovanjem zaradi statusa ali dosežkov) pomeni, da z njimi ravnamo kot z bitji, ki jih je ustvaril in jih ljubi Bog. Ker jih je ustvaril, se moramo *vzdržati nasilja nad njihovo integriteto*. Ker jih ljubi, smo jim dolžni pomagati, da *vzdržujejo in krepijo svoje zmožnosti in moči*.³⁷

Krščansko razlago spoštovanja lahko pojasnimo tudi v primerjavi s Kantovo. Nemški filozof Immanuel Kant je namreč pionir zahodnega pojmovanja spoštovanja. Kot je znano, je ločeval med »spoštovanjem« in »ljubeznijo«. Pri tem mu »spoštovati« pomeni, da človeka nikoli ne ponižamo zgolj na sredstvo za doseg lastnih, subjektivnih ciljev, »ljubiti« pa, da cilje drugega naredimo za svoje.³⁸ Pri krščanskem razumevanju spoštovanja oz. izkazovanja časti gre za nekakšno kombinacijo Kantovega spoštovanja in ljubezni, ne da bi šlo za popolno zlitje: z ljudmi ne ravnamo, kakor da bi bili sredstva za naše cilje, obenem pa jim pomagamo, da uresničujejo svoje cilje. Spoštovanje je torej modus ljubezni. V tem se razlikuje od tolerance, ne more pa biti manj kot slednja.

c) *Spoštuj, tudi ko ne odobravaš*

Toleranco kdaj razumejo kot nekakšen ravnodušen odnos, ki občasno preide celo v akceptiranje, medtem ko naj bi spoštovanje bilo praktično istovetno odobravanju, celo odločnemu pritrjevanju. Če bi bilo temu res tako, bi bilo *Prvo Petrovo pismo* izraz nespoštovanja in nestrpnosti. V njem namreč vseskozi zaznavamo močno nasprotovanje, in to ne zgolj nasprotovanje zatiranju, ki so ga bile deležne krščanske skupnosti, temveč tudi samemu načinu življenja tistih, ki so zunaj. Res pa je, da razlike med pripadniki skupnosti in tistimi, ki

37 Tu povzemam iz David Kelsey, *Eccentric Existence: A Theological Anthropology* (Louisville, KY: Westminster John Knox, 2009), 279–80.

38 Glej: Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 155–56 [6:393–4]. Za spoštovanje pri Kantu glej: Gene Outka, »Respect for Persons« v *Westminster Dictionary of Christian Ethics* (James F. Childress in John Macquarrie (ur.); Philadelphia: Westminster, 1986), 540–45.

so zunaj, ne vzpostavlja predvsem prek zavračanja tega, kar je zunaj, temveč bolj prek potrjevanja osnovnih prepričanj pripadnikov skupnosti. To sodi k drži, ki sem jo drugje poimenoval »mehka drugačnost«. ³⁹ Vseeno pa tekst zarisuje jasne meje med krščanskimi in nekrščanskimi življenjskimi slogi, in sicer tako v verskem kot nravnem smislu. Je že sam ta akt kritične razmejitve oblika nestrpnosti in nespoštovanja?

Ni. Slabo bi se nam pisalo, če neodobravanju navkljub ne bi bili zmožni tolerirati in spoštovati. Tole pa sledi iz dveh premis, za kateri menim, da sta neizpodbitni:

Prva premisa: Razlike v življenjskih slogih pripadnikov različnih religij in sekularnih nazorov so globoke in trdovratno vztrajajo. Možnosti za njihovo odpravo so pičle.

Druga premisa: Ljudje se dosledno (in upravičeno) upirajo temu, da bi s soglašenjem sprejeli nekaj, kar se jim zdi nesprejemljivo.

Sklep: Če bi bilo akceptiranje nujni moment toleriranja, bi tudi vseprisotna mentaliteta nestrpnosti nujno vztrajala.

Nasledek: Če bi hoteli svet obvarovati pred pogrezanjem v neobvladljive konflikte, bi morali vseprisotno mentaliteto nestrpnosti obvladovati z nestrpnimi režimi. Nekakšna oblika totalitarizma je torej neizogibna posledica nezmožnosti toleriranja brez odobravanja.

Summa: Če toleranca pomeni akceptiranje, je nestrpnost neizogibna.

Izkaže se, da je ideja toleriranja brez soglašanja vpeta v samo logiko tolerance. Toleranca bi razveljavila samo sebe, če ne bi bila združljiva z neodobravanjem. Kajti toleranca je po definiciji potrebna, kjer *ni* soglašanja; takrat, ko za osebo ali skupino ljudi presodimo, da se v svoji etični presoji moti. ⁴⁰ Če ni več neodobravanja, tudi toleranca izgine, saj ni več ničesar, kar bi tolerirali.

S spoštovanjem je podobno. Le kaj bi se zgodilo, če bi iz spoštovanja do nekoga, čigar nazorov ali ravnanj ne odobravamo, zavrgli lastno

39 O tem, da je v Prvem Petrovem pismu razlika med pripadniki krščanske skupnosti in tistimi, ki so zunaj, »mehka«, glej: Volf, *Captive to the Word of God*, 65–90.

40 Zato ima t. i. »paradoks tolerance« tudi nalogo razložiti, »zakaj bi si tisti, ki tolerira, lahko mislil, da je etično dobro, če tolerira nekaj, kar je etično napačno« (Mendus, *Toleration*, 20).

prepričanje? Spoštovanje bi se sprevrglo v nenačelno laganje in se tako izničilo. Kajti svojih pretehtanih mnenj ne morem po želji spreminjati.⁴¹ Spoštovanje terja resnicoljubno presojo, najsi ta pelje do pozitivne ali negativne sodbe. Zavezanost resnicoljubnosti – in tako tudi vztrajanju pri svoji pretehtani sodbi – je pogoj možnosti tako tolerance kot spoštovanja.

d) Spoštuj, in pogumno presojaj!

»Vsakomur je dovoljeno, da opominja, spodbuja, drugemu dokazuje njegove zmote in ga z argumentiranjem pripelje do resnice«, zapiše Locke v *Pismu o toleranci*.⁴² Ne obravnava ravno na dolgo in široko, kako spoštovati človeka, ki ga skušaš pritegniti k resnici. Pove pa tole: »Eno je prepričevati, drugo ukazovati, eno je pritiskati z dokazi, drugo z zagroženimi kaznimi.«⁴³ Locke je pisal o toleranci. Če skušaš prepričati in pritiskaš z argumenti, toleriraš. Če ukazuješ in groziš s kaznimi, pač ne toleriraš. Toda *Prvo Petrovo pismo* poziva k spoštovanju, ne zgolj k strpnosti. Kaj torej pomeni zavzeti spoštljiv odnos do teh, s katerimi se ne strinjaš in katerih pogledov ne odobravaš?

Pri opisovanju tega, kako naj kristjani priporočajo svoj življenjski slog nekristjanom – kako naj pričujejo o »razlogih upanja«, ki je v njih – *Prvo Petrovo pismo* uporabi dva samostalnika: »krotkost« in »spoštovanje« (3,15–16).⁴⁴ Krotkost je služabnica spoštovanja. Krotek človek se odpoveduje napadalnosti, tako odkriti kot prikriti, in drugim dovoli, da si vzamejo čas za lastno presojo. Ko gre za resnico,

41 V zvezi s tem (v kontekstu diskusije o enakovrednosti različnih kultur) glej: Charles Taylor, »The Politics of Recognition« v *Multiculturalism and the Politics of Recognition* (Amy Gutmann (ur.); Princeton: Princeton University Press, 1994), 68–72.

42 Locke, *A Letter*, 219.

43 Locke, *A Letter*, 219.

44 Beseda za »spoštovanje« je dobesedno »strah«. Biblicisti si niso enotni glede vprašanja, ali meri na strahospoštovanje do Boga (tako Goppelt, *1 Peter*) ali na spoštljivost do ljudi (npr. Norbert Brox, *Der erste Petrusbrief* [Zürich/Neukirchen-Vluyn: Benzinger/Neukirchen, 1979], 160): Raba besede »strah« drugod v *Prvem Petrovem pismu* gre sicer v prid spoštovanja Boga (1,7; 2,18; 3,2), toda ožji kontekst daje prednost spoštovanju ljudi.

spoštovanje terja več kot le to, da ne posiljujemo integritete njihovega iskanja resnice. Spoštovati nekristjane pomeni, 1) da ne potvarjamo njihovih stališč, temveč se kar najbolj potrudimo, da bi jih dodobra spoznali, vključno s tem, kako razumejo in čutijo sami sebe, ter kako razumejo in občutijo nas.⁴⁵ Spoštovati jih pomeni, 2) da jih obravnavamo kot potencialne vire uvida, ne zgolj kot »prejemnike« našega poduka. Pomeni, da se zavedamo verjetnosti, da nam manjka razumevanja, in da ostajamo odprti za presenečenja v zvezi s tem, kdo so in kakšne uvide njihova prepričanja lahko vsebujejo.⁴⁶

Filozofija Friedricha Nietzscheja je od Jezusa prav toliko oddaljena kot je bog libidinalnega veseljačenja Dioniz oddaljen od Križanega, Boga žrtvujoče se ljubezni.⁴⁷ Ko sem na neki evangelijski ustanovi poučeval predmet »Nietzsche za teologe«, sem postavil pravilo: na urah nam ni dovoljeno, da bi »sesuvali« Nietzschejevo filozofijo, razpravljamo lahko le o tem, v čemer ima Nietzsche prav. Večina študentov je bila namreč nagnjena k predpostavki, da je njegova filozofija popolnoma zgrešena, in s tem pravilom sem jim hotel pomagati, da se bi se od njega učili. Če bi ga prehitro napadali, bi se zaprli za njegova spoznanja.

Pravilo pa ni bilo mišljeno zgolj kot pedagoško orodje. Njegov namen je bil tudi, da spodbuja spoštovanje. Izhodiščna predpostavka je bila, da se kristjani pri Nietzscheju z marsičim ne bodo strinjali. Tako se, denimo, sam nisem strinjal niti z njegovo postavitvijo libidinalnega veseljačenja v popolno opozicijo žrtvujoče se ljubezni, kaj šele z njegovim povečevanjem »trde« moči⁴⁸ in njegovega naivnega zaničanja Boga.⁴⁹ Toda nestrinjanje – celo vneto prerekanje s kom – še ni

45 V zvezi s tem in spopadanju s predsodki glej: Volf, *Allah*, 203–7.

46 Za to točko glej razmišljanja o »evangelizaciji« v Volf, *Alah* (207–13) ter o pričevanju v Volf, *A Public Faith* (6. poglavje).

47 Zaključna vrstica Nietzschejeve avtobiografije *Ecce Homo* (namig na Pilatove besede glede Jezusa proti koncu Evangelija po Janezu) se glasi: »Ste me razumeli? – Dioniz proti Križanemu ...« (Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo: How One Becomes What One Is* [prev. R. H. Hollingdale; London: Penguin, 1992], 104).

48 Glej: Friedrich Nietzsche, *Thus spoke Zarathustra* (ur. Adrian Del Caro in Robert Pippin; Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 172.

49 Glej: Friedrich Nietzsche, *The Gay Science* (prev. Walter Kaufmann; New York: Vintage, 1974), 108, 125, 343.

nespoštovanje. Pač pa je vsekakor nespoštljivo, če koga od začetka obravnavaš bodisi kot nenevarnega naivneža bodisi kot zvitega razpečevalca zmot, brez slehernega zate vrednega uvida. Ne glede na robato protikrščansko polemichnost – še posebej v eni zadnjih knjig, v *Antikristu*⁵⁰ – je Nietzsche upravičen do spoštovanja, vključno s spoštovanjem v smislu, da ga obravnavamo kot potencialni vir spoznanja.⁵¹

In to seveda velja za vse ljudi.

5. Vse

Vse? Mar res za vse? Tudi za te, ki, za razliko od Nietzscheja, ko je bil na vrhuncu svojih moči, niso zmožni ubesediti niti ene same napol razvite misli? Tudi za te, ki – čisto drugače kakor Jezus – na križu svoje skrajnje sebičnosti križajo druge ljudi?

a) Neselektivno spoštovanje

Ko je Jared Lee Loughner streljal na kongresnico Gabrielle Giffords in pri tem ubil šest ljudi ter ranil devetnajst, sem na Facebooku objavil sledeče sporočilo: »*Prvo Petrovo pismo* pravi: 'Vse spoštujte.' 'Spoštujte', ne zgolj 'ne sramotite' ali 'tolerirajte', temveč *spoštujte*. In sicer 'vse' – ne le 'tistih v našem političnem taboru' ali 'z našimi etičnimi vrednotami', temveč *vse*.« Komentari je bil mišljen kot opozorilo, da je v hrupnem in polariziranem političnem ozračju nujno, da spoštujemo svoje nasprotnike. Zame je bilo to streljanje opomin na nečloveške globočine, v katere lahko pademo, če ne bomo gojili kulture spoštovanja tudi do tistih, s katerimi se sploh ne strinjamo.

50 Friedrich Nietzsche, *Twilight of Idols/The Anti-Christ* (prev. R. J. Hollingdale: London: Penguin, 1990).

51 Kmalu po tem, ko je dokončal *Antikrista*, je Nietzsche trajno padel v blaznost. Tudi v tem stanju je bil upravičen do spoštovanja. Toda, seveda, na tej točki je po definiciji prenehal biti potencialen vir spoznanja; in ko bi ga tudi v tem stanju hoteli pokroviteljsko obravnavati kot vir spoznanja, bi bil to izraz nespoštovanja.

Eden mojih prijateljev na Facebooku je komentar prignal do zadnjih konsekvenc: »Ali to pomeni tudi: 'spoštuj' ubijalca?«, je vprašal. Odgovoril sem, ne da bi trznil: »Da, tudi ubijalca. Spoštovati bi morali vse ljudi, ki jih je Bog ustvaril in ki jih ljubi; vse, za katere je Kristus umrl in ki so – ne glede na to, kar so sicer še poleg tega – naši bližnji, za katere velja zapoved, da jih moramo ljubiti kakor same sebe.« Meje našega spoštovanja so meje Božje ljubezni. In ker je slednja vseobsegajoča, mora isto veljati tudi za spoštovanje. Če je Božja ljubezen docela neselektivna, če zajema ljudi, ne glede na barvo njihove kože, veroizpoved in izobrazbo, ne glede na to, ali so občudovanja vredni svetniki ali vse obsodbe vredni zločinci, potem smo tudi mi dolžni neselektivno spoštovati.

To je morda videti radikalna drža – in z nekega zornega kota tudi je. Spoštovati bi morali prav vsakogar, in sicer zgolj zavoljo golega dejstva, da gre za človeka. Ko gre za spoštovanje, je edino relevantno vprašanje »Ali je to človek?« In če je odgovor pritrdilen, smo dolžni spoštovati.⁵² Z drugega zornega kota pa se zdi ta ideja, da smo dolžni vsakogar spoštovati, skoraj trivialna. V sodobni družbi pravzaprav velja za samo po sebi razvidno resnico – je implicitna kulturna predpostavka – bolj kot nekakšen zrak, ki ga dihamo, kakor pa eksplicitno etično prepričanje. Toda ko morilec pošlje kroglo v glavo državljana, ki pripada drugačni politični stranki ali drugačni religiji ali pa živi po drugačnih etičnih načelih – tedaj se zavemo, kako krhka je ta predpostavka. Le čemu bi *moral*i spoštovati morilca? Le kako bi ga sploh *lahko* spoštovali? In še bolj zaostreno: Kako sploh lahko trdimo, da ima najslabši človek enako dostojanstvo, ki terja enako spoštovanje, kakor najplemenitejši?⁵³ Prav to je namreč logika predpostavke o enakem dostojanstvu.

52 Do določene oblike spoštovanja so upravičena tudi druga bitja, ne le ljudje. Toda tukaj se osredotočam na posebno obliko, ki gre ljudem.

53 Ko eksplicira Kantovo stališče glede človekovega dostojanstva, Alen Wood zapiše: »[...] najslabši človek (v vsakem oziru, ki so ga lahko zamislite) ima enako digniteto oziroma enako absolutno vrednost kakor najboljše racionalno bitje v tem oziru (ali katerem koli drugem)« (*Kant's Ethical Thought* [Cambridge: Cambridge University Press, 1999], 132).

b) *Oseba in delo*

Krščanski teologi razlikujejo med »osebami« in njihovimi »dejanji«, oziroma med »osebo« in »delom«. Spoštovati moramo sleherni osebo, ne pa tudi nujno slehernega njenega dejanja. Nekatera prepričanja, dela ali navade si pravzaprav lahko zaslužijo ravno nasprotje spoštovanja. Toda same osebe so vseeno upravičene do nezmanjšane ga spoštovanja.

Zagovorniki »politik enake dignitete« delajo podobno distinkcijo. Za primer se lahko vrnemo k Immanuelu Kantu, ki je ideji človekovega dostojanstva dal »najmogočnejši in hkrati sistematični izraz«. ⁵⁴ Vsi ljudje imajo enako dostojanstvo in so torej upravičeni do enakega spoštovanja, ker so vsi zmožni svoja življenja ravnati po racionalnih načelih. S tem ni hotel reči, da imajo enako dostojanstvo zato, ker bi se *dejansko* racionalno odločali. Enako dostojanstvo imajo že na osnovi svoje *zmožnosti* za takšno odločanje. Ali, kot Kanta povzema Charles Taylor: »Sam ta potencial, in ne nekaj, kar bi kdo na njegovi osnovi lahko uresničil, je tisto, kar zagotavlja, da si sleherni oseba zasluži spoštovanje.« ⁵⁵ Z ozirom na zmožnost za racionalno delovanje (»oseba« v pomenu, kot ga tukaj uporabljam) imajo tako hudiči kakor diakoni, tako hudobni kakor krepostni enako dostojanstvo in si zaslužijo enako spoštovanje. Glede na *delovanje* v skladu s to zmožnostjo (»delo« v pomenu, kot ga tukaj uporabljam) pa si ne zaslužijo enakega spoštovanja. Zlega človeka ne smem spoštovati kot etičnega subjekta, čeprav ga moram še naprej spoštovati kot človeka.

Mnogim se takšno razlikovanje med osebo in delom zdi umetno in »nategnjeno«: nekakšno »akademsko« »filozofiranje« v slabšalnem pomenu besed. Osebe so vendar odgovorne za svoja dejanja. Dela – in še posebej hudodelstva – niso nekaj, kar bi s človeka »zdrsrnilo«, ne da bi zapustilo kakšno sled. Nasprotno: »držijo« se subjekta dejanj in kvalificirajo njegovo identiteto. Enako pomenljivo je to, da konstituirajo značaj subjekta: ponovljena dejanja proizvajajo navade, navade pa formirajo značaj.

Oborožena s takšnimi argumenti se je prijateljica odločno uprla

54 Steven Lukes, *Individualism* (Oxford: Blackwell, 1973), 45.

55 Taylor, »The Politics of Recognition«, 41.

ideji, da bi spoštovala ubijalca. Ni mogla razumeti, kako lahko dejanje g. Loughnerja v nas upravičeno zbuja gnus in iz nas izvabi brezpogojno obsodbo, medtem ko naj bi bil g. Loughner kot oseba upravičen do našega spoštovanja. Njegovo dejanje nekako ravno je njegova oseba. Tako je to dojemala. Plemenita ali uspešna oseba bi lahko bila upravičena do spoštovanja. Spoštovanje do njenih etičnih in profesionalnih rezultatov se prenaša nazaj nanjo in takšno osebo spoštujemo zavoljo njenih dosežkov. Podobno se zdi, da bi nizkotno osebo morali zaničevati zavoljo njenih ostudnih dejanj. Oseba, ki zakrivi kup zločinov, je zločinec (četudi je res, da je še kaj več kot zgolj zločinec).

Toda čeprav nam razlikovanje med osebo in delom povzroča nelagodje, ga pravzaprav skoraj vsi izvajamo – in sicer pri tistih, ki jih ljubimo. Tako v Shakespearjevi komediji *Milo za drago* Izabela sodnika prosi za življenje svojega brata Klavdija, in sicer tako, da ga roti, naj obsodi Klavdijevo dejanje, ne pa tudi samega Klavdija.⁵⁶ Zanj išče milosti, in sicer na osnovi razlikovanja med storilcem in storjenim dejanjem, osebe in dela. Enako razlikovanje terjajo tudi vsi, ki si želijo biti zares ljubljene. Ko je imel moj starejši sin tri leta, je nedvoumno izrazil svoje pričakovanje, da ga bom še naprej ljubil, ne le neprimernemu vedenju navkljub, temveč tudi če bo postal osel! Ljubezen je ljubezen, je pravilno vztrajal: če oče sina ljubi, ga bo ljubil, ne glede na to, kaj je ta storil. Moj sin je torej ločeval storilca od storjenega dejanja.

Ta temeljni uvid glede ljubezni sodi k jedru splošne distinkcije med »osebo« – sleherni osebo – in njenimi »deli«, značilne za krščansko teologijo. Vnet nemški reformator Martin Luther je verjel, da ne bi bilo vredno Boga, če bi nas ljubil zaradi naših plemenitih dejanj, oziroma če nas ne bi mogel ljubiti zavoljo nizkotnih. Bog ljubi in zato ustvari ljudi; in Bog ljubi ljudi preprosto zato, ker so. Obenem pa prav zato, ker slehernega človeka brezpogojno ljubi, ne more ljubiti tega, kar ljudem škoduje. Bog torej obsoja greh zaradi ljubezni do vseh ljudi, tako svetnikov kakor grešnikov.⁵⁷

56 William Shakespeare, *Measure for Measure*, v *Riverside Shakespeare* (ur. G. Blakemore Evans; Boston: Houghton Mifflin, 1974), 560.

57 O razlikovanju med osebo in delom pri Luthru glej: Gerhard Ebeling, *Luther: An Introduction to His Thought* Philadelphia: Fortress, 1970), 148–58.

Dejstvo, da Božja ljubezen vzpostavlja razliko med osebo in delom, kristjanom omogoča, da spoštujejo *vsakogar*, ne da bi se s tem zavezali k spoštovanju *vseh reči*. Ali je plavzibilno tudi brez vere v Boga, ki ljubi, na čisto posvetnih temeljih razlikovati med osebo in delom in zato predpisovati spoštovanje vseh, ne glede na to, kako hudobna so njegova dejanja? Morda. Ne glede na odgovor pa je ta razlika eminentna poteza, s katero krščanstvo poudarja spoštovanje do vseh. Čeprav obsojamo dejanje g. Loughnerja, smo ga kot osebo dolžni spoštovati. Vzdržati se moramo nasilja nad njegovo človeško integriteto in pomagati mu moramo pri krepitvi njegovih zmožnosti in moči.⁵⁸

c) Spoštovati tudi tisto, s čimer se ne strinjamo?

Osebo spoštujem zavoljo njene človeškosti, njeno delo pa spoštujem zavoljo njegove odličnosti. Ali, če sebe postavim na mesto prejemnika spoštovanja: zase lahko spoštovanje *zahtevam*, za svoje delo pa si ga moram *zaslužiti*. Ker pač kot človek nisem popoln, je jasno, da ne morem pričakovati spoštovanja za vse, kar verjamem ali počnem, še posebej ne v svetu, ki ga prežemajo razlike v prepričanjih in vrednotah. Pa tudi sam ne morem spoštovati vsega, kar kaka druga oseba z napakami verjame ali počne. Videti je torej, da smo prišli do nekakšnega »pravila spoštovanja«, po analogiji z znanim, najsi tudi spornim »pravilom ljubezni«: »Ljubi grešnika, sovraži pa greh!«⁵⁹ »Pravilo spoštovanja« pa je potemtakem: »Spoštuj osebo, ne pa njenih napačnih prepričanj in blodnih dejanj!«

Toda, ali je vendarle možno spoštovati ne le osebe, katerih prepričanja zavračamo, temveč, v določenih primerih tudi ta napačna prepričanja sama? Ni težko najti primere, ko ni primerno, da bi spošto-

58 Jasno je, da je spoštovanje v mojem pomenu besede združljivo s kaznovanjem storilca. Še več: v določenih okoliščinah je kazen lahko izraz spoštovanja osebe kot storilca nravno nagnusnega dejanja.

59 Temu pravilu kdo tudi nasprotuje, toda večinoma gre za zanikanja, da bi konkretno dejanje, ki ni deležno spoštovanja, bilo grešno, le izjemoma pa za zavrnitev samega pravila. V primeru strinjanja, da je dejanje grešno oz. nedopustno, vsaj večina kristjanov pravilo sprejema.

vali napačna prepričanja. Če bi g. Loughner menil, da je njegovo ubijalsko divjanje upravičeno, bi takšno njegovo »etično držo« težko spoštovali. Podobno bi se nas večina strinjala, da bi morali prezirati, ne pa spoštovati prepričanja teh, ki kakor Gadafijev režim februarja 2011 menijo, da je opravičljivo streljati in metati bombe na nenasilne protestnike. Tako je z marsikatero etično držo, s katero se nikakor ne moremo strinjati: presodimo, da je dejanje po svojem značaju hudobno, in takšni drži odrečemo spoštovanje.

Ali naj bi enako ravnali tudi v primeru vseobsežnih interpretacij življenja, ki se občutno razlikujejo od naših? To je akutno vprašanje pri odnosih med religijami, še posebej, ko gre za pripadnike monoteističnih religij.⁶⁰ Verjeti v enega Boga pomeni pritrjevati eni sami verski resnici, s tem pa zavreči vsa druga verstva kot vsaj v določenih razsežnostih napačna.⁶¹ Če razlikovanje med osebo in delom apliciramo na svet monoteističnih verstev, je videti, da bi monoteisti morali spoštovati *vse pripadnike drugih verstev*, ne pa tudi teh verstev samih, saj bi jih šteli za resno zgrešena. Tako bi, denimo, lahko verjeli, kakor verjamejo številni kristjani, da je bila Mohamedova navdihnjenost demonskega izvora in da je islam religija zla, obenem pa bi še naprej spoštovali muslimane. Ne bi nas pa smelo presenetiti, če se večini muslimanov ne zdi, da bi jih takšni kristjani spoštovali, najsi so slednji k temu zavezani. In enako velja za kristjane v trenutku, ko se vloge zamenjajo. Kajti verska prepričanja so najgloblji osebni nazori, ki jih lahko človek ima o poslednjih resnicah. Večina nas hrepeni po tem, da bi bili spoštovani ne zgolj v naši goli človeškosti, temveč tudi v naši temeljni življenjski usmerjenosti.

60 Izhajam iz predpostavke, ki je tukaj ne morem dokazovati: religije niso vse v temelju enake. V tem se razlikujem od mnogih sodobnikov – tako strokovnjakov kot laikov, ki brez razmisleka sprejemajo idejo bistvene enakosti vseh glavnih religij, tako da je izbira med njimi stvar naključnih okoliščin rojstva ali preferiranja določenega načina življenja, ne pa stvar resnice. Jaz pa, nasprotno, verjamem, da imajo religije poleg vsega drugega tudi pretenzije po resnici, in da se njihove resničnostne izjave včasih prekrivajo (kot v primeru, ko tako judje kot muslimani pravijo, da verjamejo v enega Boga), včasih pa si tudi nasprotujejo (kot v primeru, ko kristjani trdijo, da je Kristus Jezus učlovečeni Bog, muslimani pa, da je posebni prerok).

61 Za obravnavo tega vprašanja glej Volf, *Allah*, 221–24.

Ni prepričljivega razloga, zakaj bi morali monoteisti svoje spoštovanje odreči religijam, s katerimi se ne strinjajo. Pravzaprav je precej verjetno, da bi bila napaka, če jih ne bi spoštovali. Spomnite se tega, kar sem prej dejal glede svojega poučevanja Nietzscheja. Gre za misleca, katerega vseobsežna interpretacija resničnosti je – gledano s krščanskega stališča – občutno bolj zgrešena kot verstvo, kakršen je islam. Svoje študente sem – s pomočjo *pravila* (!) – zaprosil, naj Nietzscheja spoštujejo; in sicer tako, da ga obravnavajo kot *potencialni* vir spoznanja. Toda veliko pred tem, ko sem poučeval njih, sem sam *dejansko pričel spoštovati Nietzschejevo delo*. Njegovo filozofiranje je polno domišljije, mišljenje strogo, stil retorično močan, nekatera spoznanja globoka, celoten pogled pa privlačno prepričljiv – vse skupaj izjemni dosežki, ki terjajo spoštovanje. Nekaj časa je ena njegovih knjig ležala na moji nočni omarici. Nietzscheja sem bral pred spanjem, kot obliko duhovne vaje.

Spoštujem torej tudi Nietzschejevo misel, ne zgolj Nietzscheja kot osebo. Spoštujem njegovo misel, in sicer ne glede na to, da sem še vedno popolnoma prepričan o vseh glavnih krščanskih pogledih, ki jih je Nietzsche skušal ovreči. Podobno spoštujem tudi interpretacije resničnosti, kakršne so razvili Sokrat, Buda in Mohamed, ki so bili vsi plodni vizionarji, zagovarjali pa so manj radikalne alternative krščanstvu, kakor jih je Nietzsche. Moje prepričanje, da je Bog eden, resnica ena in da religije proizvajajo resničnostne izjave, mi z ničimer ne preprečuje, da bi spoštoval bodisi filozofijo Nietzscheja in Bude (ki nista verjela v Boga) bodisi misel Sokrata in Mohameda (ki sta verjela v Boga, čeprav vsak na svoj način, in oba nekoliko drugače kakor jaz).

S pravkar povedanim nekako impliciram, da bi naša drža do utemeljiteljev religij (Buda, Mohamed) morala biti podobna drži, ki jo zavzemamo do misli velikih filozofov (Nietzsche, Sokrat). Toda ali je primerjava med to dvojico (utemeljiteljev religij in filozofov) sploh upravičena? Da, je.

Kako se je zgodilo, da sem pričel spoštovati Nietzschejevo delo? Šlo je za proces s tremi dejavniki; to so: odprtost, presumpcija in presoja oz. sklepanje. Prvič, bil sem odprt za Nietzscheja v smislu, da utegne biti vir uvida, kar je posledica tega, da sem ga spoštoval kot

osebo, kot sem prej pokazal. Drugič, k temu, da sem ga vzel resno, me je spodbudila presumpcija oz. domneva, da Nietzschejevo delo dejansko vsebuje pomembne uvide. To domnevo sem privzel, ker velja Nietzsche za enega največjih mislecev zahodnega filozofskega izročila. In končno sem ob prebiranju njegovih spisov prišel do sklepa, da je njegova misel upravičena do spoštovanja, čeprav se z njim globoko ne strinjam.

Predlagam, da v primeru vizije utemeljitelja neke religije na podoben način prihajamo do spoštovanja (ali pa tudi ne): zavzamemo držo odprtosti do uvidov, dopustimo presumpcijo vrednosti, nato pa presojamo, kar bodisi pelje k spoštovanju bodisi ne pelje. Glede presumpcije vrednosti piše Charles Taylor:

»Razumno je predpostaviti, da kulture [in religije], ki so skozi dolga obdobja ponujale obzorje smisla ogromnemu številu ljudi različnih značajev in mentalitet, ki so z drugimi besedami torej artikulirale njihov čut za dobro, sveto, občudovanja vredno, skoraj zagotovo premorejo nekaj, kar si zasluži naše občudovanje in spoštovanja, četudi vsebujejo tudi veliko tega, kar smo prisiljeni prezirati in zavračati [...] bil bi višek prevzetnosti, če bi to možnost *a priori* zavrnil.«⁶²

Že zato, ker so različne svetovne religije prepričale tolikšno število ljudi, bi morali domnevati, da si zaslužijo spoštovanje. Takšna presumpcija seveda še ni tehtna presoja s sklepom, da jim spoštovanje tudi dejansko gre. Mislim pa, da bo takšen sklep zelo verjetno sledil.

Toda kaj v primerih, ko se nekogaršnja tehtna presoja ne konča s sklepom, da bi druge religije morali spoštovati? Kaj, če se komu zdi, npr. način, kako določena religija obravnava ženske, obsojanja vreden, nekaj kratko malo nedopustnega, in je zato ne more spoštovati? Če bi tak sklep sledil tehtni presoji na osnovi preverjenih dejstev, če torej ne bi bil zgolj negativna reakcija, bi človek, ki je do takšnega slepa prišel, še vedno moral spoštovati ljudi – vse ljudi –, ne da bi hkrati spoštoval njihovo vero in z njo povezane človeške prakse. Ravnal bo torej enako kot »trd«⁶² ateist, ki je zavezan ideji enakega dostojanstva

62 Taylor, »The Politics of Recognition«, 72–73.

vseh ljudi in je zato odločen vse enako spoštovati, torej tudi tiste, ki še vedno gojijo nazadnjaška in mračnjaška prepričanja, za katera sam meni, da si zaslužijo le posmeh in gajo.

Če povzamemo:

Spoštovati vse ljudi? To je brezpogojna etična dolžnost!

Spoštovati vse svetovne religije? Tehtna presoja bo verjetno pripeljala do tega sklepa, ne glede na globoka razhajanja!

Krščanstvo zaradi svoje vere v edinega Boga ljubezni prvo držo terja, z drugo pa je kompatibilno. Ko gre za spoštovanje, je to dobra stran krščanstva.

Še nekaj sodi k dobri strani. Da bi to raziskali, se bom vrnil k spoštovanju ljudi kot nečemu, kar se razlikuje od spoštovanja njihovih prepričanj. Razmišljal bom o obsegu »kroga spoštovanja«.

d) Bog, dostojanstvo in spoštovanje

Zgoraj sem se vprašal, ali bi tudi brez Boga ljubezni imeli zadosten razlog, da spoštujemo te, katerih dejanja močno obsojamo, se pravi zločince. In prav gotovo obstaja kategorija ljudi, ki bi brez Boga ljubezni izpadla iz kroga spoštovanja.

Vrnimo se h Kantu in njegovi opredelitvi dostojanstva in spoštovanja, pri čemer je spoštovanje ustrezen odziv na dostojanstvo sleherne osebe. Kant je človekovo dostojanstvo utemeljil v posebni zmožnosti človeških bitij, namreč v naši zmožnosti, da si zastavljamo cilje in svoja življenja uravnavamo v skladu z razumom. Prav ta zmožnost in nič drugega je za Kanta tisto, kar človeku podeli dostojanstvo.⁶³ Tudi vse druge sekularistične koncepcije človekovega dostojanstva in spoštovanja se utemeljujejo v neki človekovi zmožnosti. Toda kaj je z ljudmi, ki niso zmožni racionalno usmerjati svojih življenj? Taylor opiše, kako po navadi v takšnih primerih ravnamo:

»Naš čut za vrednost potencialnosti je tako močan, da takšno zaščito [tj. trditev, da imajo dostojanstvo in so zato upravičeni do spoštovanja] razširjamo tudi na ljudi, ki zaradi določenih okoliščin, ki so se

63 Glej Wood, *Kant's Ethical Thought*, 132–133.

jim pripetile, niso več zmožni normalno uresničevati svojih potencialov – npr. hendikepirani ljudje ali tisti, ki se nahajajo v komi.«⁶⁴

Tako ravnamo po navadi. Toda ali lahko zadostno *upravičimo* takšno razširitev »kroga spoštovanja«?⁶⁵ Kaj, če bi kdo zatrjeval, sklicujoč se strogo na Kanta, da, denimo, oseba z Alzheimerjevo boleznijo ali dojenček nimata dostojanstva, ker pač nimata zmožnosti razumskega vodenja svojih življenj? Potemtakem ne bi bila upravičena do spoštovanja. Če torej človekovo dostojanstvo utemeljujemo v kaki zmožnosti, bodo tisti, ki to zmožnost premorejo, upravičeni do spoštovanja, tisti, ki je ne premorejo, pa ne. Upravičenost do enakega spoštovanja lahko pripišemo vsakomur, ki to zmožnost ima, ne moremo pa na osnovi neke zmožnosti upravičiti enakega spoštovanja vseh. Nobena človeška zmožnost ne more zagotoviti temelja *univerzalnemu* človekovemu dostojanstvu. Brez Boga določeni ljudje neizogibno izpadejo iz »kroga spoštovanja«.

Zakaj je tukaj Bog pomemben? Zato, ker če je on stvarnik vseh ljudi in če ljubi vsakega posebej, potem smo vsi ljudje – vsi, ki smo se rodili človeškim staršem⁶⁶ – deležni dostojanstva in upravičeni do spoštovanja. Božje razmerje do človeka – razmerje stvarnika, ki ljubi *človeka*, ne pa kake njegove zmožnosti – je tisto, kar utemeljuje človekovo dostojanstvo.⁶⁷ Trdim torej, da afirmacija obstoja edinega Boga, ki ljubi slehernega človeka, ni le kompatibilna z univerzalnim spoštovanjem, temveč slednjemu edina tudi zagotavlja zadosten razlog.

64 Taylor, »the Politics of Recognition«, 41–42.

65 Za izraz glej Nicholas Wolterstorff, *Justice: Rights and Wrongs* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 333.

66 To definicijo človeka je predlagal nemški teolog Dietrich Bonhoeffer, ki je bil dejaven v času nacističnega nespoštovanja do človeških življenj, (še posebej hendikepiranih življenj). Tako piše: »Vprašanje ali je življenje oseb, ki so od rojstva močno umsko prizadete, sploh *človeško* življenje, je tako naivno, da nam nanj skorajda ne bi bilo treba odgovarjati. Je pač hendikepirano življenje, rojeno človeškim staršem, kar pomeni, da ne more biti nič drugega kot *človeško življenje* (Etika, 6. zv., Dietrich Bonhoeffer Works [Clifford J. Green; minneapolis: Foetress, 2005], 195).

67 To trditev – vsak na svoj način – postavitva tako Wolterstorff (*Justice*, 323–61) kot Kelsey (Eccentric Existence, 276–9).

6. Nagrada za nestrpnost

In katera religija prejme nagrado za nestrpnost? V nekem smislu pričujoči esej ni ravno v pomoč pri odgovoru na tako široko zastavljeno vprašanje. Kot prvo, tukaj sem pisal le o krščanstvu, pa še to zgolj o pristno krščanskih prepričanjih, in ne o dejanskih praksah kristjanov iz krvi in mesa. Kot drugo, nisem podal nobenih primerjav, nobenih ugotovitev glede bodisi superiornosti bodisi inferiornosti krščanstva v zvezi s strpnostjo in spoštovanjem. Je bilo skozi zgodovino krščanstvo v primerjavi z drugimi verami in zunajverskimi življenjskimi filozofijami bolj strpno ali – kot nekateri trdijo⁶⁸ – manj? Na to vprašanje ne znam odgovoriti. Še tega ne vem, kako bi se sploh lotil iskanja odgovora nanj oz. katera metodologija bi bila primerna za merjenje relativne nestrpnosti različnih religij. Nikoli ne bi sprejel dvomljive časti člana komisije, ki tu odloča o zmagovalcu.

Poskušal pa sem odgovoriti na z njim povezano, in celo pomembnejše vprašanje: Ali je nestrpno krščanstvo samo ali pa so nestrpni kristjani, ki pačijo svojo lastno vero? Odgovoril sem negativno, da je nestrpna, nespoštljiva drža nekaj, kar se zoperstavlja temeljnim krščanskim prepričanjem in krši eksplicitno krščansko zapoved. Odgovoril sem pozitivno, da je krščanstvo lahko pomemben vir za razvoj kulture univerzalnega spoštovanja.

Verjamem, da je prav takšna kultura tisto, kar potrebujemo v sodobnem sinkretičnem in soodvisnem svetu, vsemu vzvrtinčenemu vsled hitrosti sprememb in poživiljenemu z dinamičnimi, asertivnimi religijami.

Iz angleščine prevedel Nenad Hardi Vitorović

68 Glej Naveed Sheikh, *Body Count: A Quantitative Review of Political Violence Across World Civilizations* (Amman: The Royal Islamic Strategic Studies Centre, 2009).